

EKSTRA MATERIALE

FINN RASMUSSEN
PETER TYGESEN

AFRIKA

FORTID OG FREMTID
COLUMBUS

19. KAPITEL

GHANA – AFRIKAS FYRTÅRN

Af Peter Tygesen

Ghana var det første afrikanske land, der blev afkoloniseret. Det skete i 1957. Senere var det et af de første selvstændige afrikanske lande, hvor en demokratisk valgt regering blev væltet ved militærkup. Senere var det igen et af de første lande i Afrika, hvor økonomien begyndte at gå godt efter mange års nedgang.

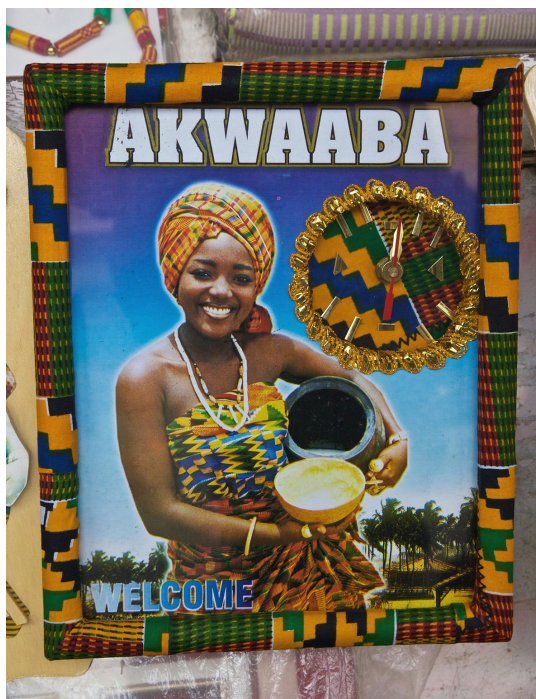
Man kan næsten sige, at det dermed fulgte en gammel tradition: Landet ligger i et område, som ofte er gået forrest i den udvikling, som andre afrikanske lande senere fulgte.

Her opstod nogle af de første store afrikanske riger.

Det var især i dette område, at europæerne begyndte at opkøbe slaver.

Det var dermed også det første afrikanske område, der blev indarbejdet i verdensmarkedet – lige som det var her, den voldsomme kolonisering i slutninge af 1800-tallet begyndte.

Foto: Peter Tygesen

Danmark har haft en ganske særlig tilknytning til Ghana gennem næsten 400 år, men historien er ikke køn: Det var især fra Ghana, at danske skibe hentede titusinder af lænkede afrikanere til livet som slaver i de caribiske plantager. Danmark byggede forter og handelsstationer for at fremme slave- og anden handel, der skulle gøre Danmark rigere. En hel lille koloni blev det til, ganske vist ikke stor, men dog et stykke Danmark på Afrikas vestkyst fra 1659 til 1850.

Siden slutningen af 1960'erne har Ghana desuden været et af de afrikanske lande, som Danmark har haft et tæt bistandssamarbejde med. I 2010'erne besluttede Danmark imidlertid, at Ghana ikke længere havde behov for bistand. Nu skulle det danske erhvervsliv tage over.

Land og klima

Ghanas kyst består de fleste steder af en bred sandstrand – områderne bag er dækket af regnskov. Dybere inde i landet glider bevoksningen over i mere spredt savanne, som længere mod nord glider over i stadigt tørre egne. Flere store floder løber hovedsagelig fra nord mod syd, samme vej som de vigtigste transportruter. Landet er ret fladt med enkelte mindre bjergkæder.

Klimaet er tropisk, varmt og påvirkes generelt af to bevægelser: hed, tør og støvet luft som strømmer ned fra Sahara og varm, fugtig luft, der strømmer ind fra havet. Der er varmt året rundt uden særligt definerede årstider. Regnen falder rigeligt i den sydvestlige del, som årligt får helt op til 2.000 mm., mens nedbøren gradvist aftager til det halve i den nordlige del af landet samt på de sandede områder omkring hovedstaden Accra. Jorden er ikke særligt god – bortset fra dalene langs de større floder – og bliver på savannen i tørtiden ofte bagt næsten cementhård. Regnen falder som regel under korte, voldsomme storme med stor risiko for erosion og udvaskning af humuslaget. At være landmand i Ghana kræver derfor stor indsigt i at beskytte jorden, som desuden kræver meget gødning for at give ordentligt udbytte.

Befolkningen har sine rødder i mange forskellige folkeslag, og landet har derfor hele 11 officielle sprog – plus engelsk. Derfor kan de fleste ghanesere ofte 3-4 sprog. *Ashanti-folket* er langt den største gruppe og har historisk været den mest dominerende i landet sammen med *fante-folket*. Befolkningsvæksten er stor og har længe medført, at indbyggertallet stiger stærkt. Landet rummede ved selvstændigheden i 1957 omkring 6,5 millioner indbyggere. 50 år senere var tallet næsten firedoblet, og Ghana er blandt de tættest befolkede i Vestafrika.

Foto: Peter Tygesen

Indbyggere, handel, jordbrug og minedrift

På kortet over Vestafrika ser man, hvordan Ghana og dets nabolande ligger side om side som aflange rektangler fra kysten og ind i kontinentet som en række klavertangenter. Det var de europæiske kolonimagter, der skabte og spillede på tangenterne, da de tog områderne som deres kolonier.

Kortet viser også, hvordan landene er lavet fra havet og indad; det afspejler, at kysten var det vigtigste område. Dette markerede et dramatisk skifte for dem, som boede i området. I de mange århundreder før europæernes ankomst var befolkningens opmærksomhed ikke rettet mod havet, men mod kontinentets indre; her fandtes de vigtigste produkter, og her gik de vigtige handelsveje, der gjorde de oprindelige samfund i det nuværende Ghana økonomisk, socialt og militært stærke.

Kolanødder, elfenben og guld var områdets vigtigste eksportvarer. De blev sendt nordpå med handelskaravanerne til de store saltbyer og fortsatte derfra videre op gennem Sahara til Middelhavet. Folkene levede så at sige med ryggen mod havet, der for dem mest var en barriere, langs med hvilken de ganske vist kunne fiske og sejle en smule i den farlige brænding.

Der har boet mennesker i området i mange hundrede tusinde år og de centraliserede riger, der opstod i egnene nord for Ghana fra omkring år 700 styrkede handelen, og med denne fulgte også inspiration til etablering af større byer og mere centraliserede rigsfællesskaber. Samtidig fulgte islam, der også i dag dominerer de nordligste egne af Ghana, mens den sydlige del er kristen.

Koalanødder bydes stadig rundt ved festlige lejligheder i Vestafrika.

De tidlige ghanesiske bysamfund og smårigers eksport nordpå bestod af kolanødder (en let stimulerende, meget hård frugt som tidligere var en vigtig handelsvare; se mere i Kapitel 4.), elfenben og i mindre omfang slaver, men guld var deres mest eftertragtede vare. Området er så rigt på det gule metal, at det tidligt blev kendt som 'guld-landet'.

Det var da også først og fremmest guld, der tiltrak de

første europæere; portugiserne søgte længere og længere mod syd langs Afrikas kyst for at se, om de kunne købe krydderier og guld billigere end i Middelhavsområdet. I 1471 ankom de til en landsby ved kysten i den nuværende vestlige del af Ghana, nær *Aka-folkets* store guldminer inde i regnskoven ved det nuværende Osumbo.

Den lokale befolkning var parat til at handle med den portugisiske ekspedition, og fundet af de rige guldkilder og videresalg i Europa styrkede Portugals mulighed for at finansiere de fortsatte sejlads mod syd (og videre til Indien). De døbte området 'guldminekysten', på portugisisk *De Costa da el Mina de Oura* – forkortet til Elmina, hvad stedet stadig hedder.

Europæisk kamp om Guldkysten

Elleve år efter ankomsten til Elmina, i 1482, aftalte Portugal med den lokale leder at leje et stykke jord, hvor de byggede en handelsstation, som endte med at ligne et fort. Det siger noget om portugisernes overlegenhed til søs, at alle dens kanoner pegede ind mod land. Det var fra dén side, at de frygtede en fjende ville komme, ikke fra havet.

Denne tilstand varede ikke ved. Omkring år 1530 ankom det første britiske skib, 12 år senere det første franske, og derefter lagde fremmede skibe jævnligt til i Elmina og omegn. Portugiserne dominerede dog længe handelen med områdets afrikanere, og hentede efterhånden halvdelen af guldfelternes produktion, så meget guld, at det udgjorde omkring 10% af datidens verdensproduktion. Portugiserne opkøbte også elfenben, bomuld og dyreskind for især metalgryder, glas- eller keramikperler, lædervarer, sprut og geværer.

De handlede også slaver, men på dette tidspunkt i historien var Ghana *aftager*; forretningerne gik så strygende for ghaneserne omkring Elmina, at de havde brug for ekstra arbejdskraft, og portugiserne købte derfor slaver længere mod vest og solgte dem på de strande, der senere skulle blive så berygtede for eksporten af slaver.

Efterhånden var interessen fra andre europæiske lande for området så stor, især fra hollændere, at portugiserne gik stadig mere brutalt til værks for at bevare et monopol på handelen. De fulgte to strategier: Dels angreb de hollændernes skibe, dels skar de ørerne af de afrikanere, der handlede med hollænderne, og blev en øreløs person grebet i at handle med hollænderne, blev vedkommende henrettet. Til sidst var portugiserne så forhadte i området, at afrikanerne sendte en deputation til Holland med en bøn om at hjælpe dem. Det gjorde de gerne og sendte en krigsflåde, som angreb fortet ved Elmina og senere oprettede egne, hollandske forter.

Elminafortet.

Foto: Peter Tygesen

Det blev begyndelsen til enden for Portugal i området. Fra 1642 var de reelt tvunget bort fra hele Guineakysten, men etablerede sig længere sydpå i det nuværende Angola. Snart havde også briter, franskmænd – kortvarigt også Sverige – og Danmark forter og handelsstationer langs kysten. Så stor var interessen fra de europæiske magter for området, at hele 58 sådanne forter blev bygget på det nuværende Ghanas kyst.

Rivaliseringen mellem europæerne var voldsom med hyppige kampe og erobringer af skibe og forter. Årsagen var det ændrede fokus i handelen, der kom i kølvandet på den voksende sukkerproduktion i Amerika – alle ønskede at få fingrene i så mange slaver som muligt til salg eller eget brug på den anden side af Atlanten. Oprindeligt havde de europæiske magter en aftale om ikke at købe slaver på Ghanakysten, da de frygtede, at det kunne ødelægge guldhandlen, og de hentede derfor deres slaver fra især det nuværende Nigerias kyst. De brugte selv mange slaver på deres forter og handelspladser og i husholdningen, men ikke lokale; det var hovedsagelig folk hentet fra Senegal, Benin eller det nuværende Nigeria.

Fra 1665 var efterspørgslen på slaver imidlertid så stor, at aftalen gik i opløsning. Indtægterne fra trekantshandelen gjorde briterne til områdets absolut stærkeste, og fra begyndelsen af 1700-tallet var de europæiske magter konsolideret omkring de britiske, hollandske og danske forter.

Afrikansk styrke og europæisk kolonisering

Den nye handel med europæerne bragte øget styrke til flere af områdets afrikanske folkeslag. Fra sit udgangspunkt i Kumasi dybt inde i baglandets skove lykkedes det Ashanti-kongen *Osei Tutu* at konsolidere regionens største rige. Tidligt i sin regeringstid (1701-17) samlede han de forskellige Ashanti-grupper og udnævnte sig selv til deres øverste konge, *Ashantihene*.

Tutu militariserede staten med en slagkraftig hær, og da han havde kæmpet sig vej ud til kysten, købte han tilstrækkeligt med skydevåben hos europæerne til at gøre Ashanti-staten til regionens stærkeste. Han byggede veje, så soldater og budskaber kunne komme hurtigt frem, og handelen med europæerne på kysten kunne fremmes. Tutu blev dræbt i 1717 af en snigskytte under endnu et felttog, men hans efterfølgere udvidede riget til at dække et område, der strakte sig ud over det nuværende Ghanas grænser og inkluderede det meste af det nuværende *Bourkina Faso*.

Truslen fra Ashanti fik samtidig de løsere forbundne Fante-riger til dels at samles, dels at erobre det meste af kystområdet med de vigtigste europæiske forter og handelspladser. Herefter havde de to etableret en magtbalance, hvor begge nød godt af et samarbejde, især om at sikre leverancerne af slaver til europæerne ved kysten.

Begyndelsen af 1700-tallet var en meget urolig tid med mange konflikter og krige, som i sig selv producerede mange krigsfanger, der blev videresolgt som slaver. Menneskejagten og krigene medførte også en dramatisk militarisering af samfundene og et hidtil uset våbenkapløb. Alene briterne solgte årligt omkring 100.000 geværer ved Guldkysten. Det er ikke svært at se, hvordan det har medført, at en høvding fik behov for at skaffe flere slaver for at kunne købe sine egne skydevåben.

Fante-riget havde som mellemmand formidlet handelen mellem Ashanti og europæerne, og denne fordeling passede briterne fortrinligt, for det betød, at ingen af de to riger blev for stærke. Det passede også Fante fint, for uden europæiske beskyttelse ville de ikke have kunnet modstå deres militært langt stærkere nabofolk.

Fra omkring år 1800 blev Fante-riget imidlertid svækket af intern splittelse, og Ashanti gik til angreb. I 1824 deltog briterne for første gang i de interne opgør, men tabte til Ashantihæren. Dens soldater skar hovedet af den britiske guvernør og bragte det til Kumasi som trofæ. To år senere vandt briterne imidlertid en klar sejr, men herefter var de to lande involveret i en næsten permanent krig, der forstyrrede den sta-

Slave i Ghana

Hvordan blev man slave i det oprindelige Ghana? Hvad blev slaverne brugt til?

Baggrunden var den samme som overalt i verden, at samfundene led af konstant mangel på arbejdskraft. Flere hænder betød bedre overlevelse eller øget velfærd. Ethvert samfund, fra familie til stat, ønskede derfor så mange medlemmer som muligt.

Man kunne blive slave på mange måder, som krigsfange, røvergods, pant for lån, erstatning for tab, f.eks. efter en forbrydelse.

Slaven var fuldt integreret i samfundet, først og fremmest i en familie, som også gav (nyt) navn til slaven. Slaven var altså fremover en del af ejernes slægt.

Slaver indgik i familiens husholdning, spiste, sov og arbejdede sammen med familien i landbruget, i guldminer eller i håndværk. Mange blev brugt til transport af varer. Ved kysten var de mandlige slaver en del af besætningen i fiskekanoen, og i landsbyen hjalp kvindelige slaver konerne med at bære fisken til markedet, eller var måske den, der passede markedsboden. Slaver stod for meget af det tidskrævende arbejde med at samle kolanødder fra skoven, tørre og modne dem og bære dem til markedsbyerne, der kunne ligge mange dagsrejser borte. Andre slaver blev betroet at lede handelskaravaner og stå for selve handelen i de fjerne byer. Tusinder arbejdede i guldminerne.

Samfundet rummede grader af tabt frihed, man kunne være mere eller mindre slave, men alle slaver havde rettigheder, for eksempel til mad og til ordentlig behandling. Slaver kunne også på mange forskellige måder blive frie mennesker igen, eller friere. Der var således en glidende overgang mellem det at være et helt frit menneske og slavelivet. Nogle kunne sælges, andre kunne ikke. Ingen slaveejere havde ret over slavers førlighed eller liv, de kunne altså hverken mishandle eller dræbe en slave; kun kongen eller de øverste høvdinge kunne tage en slaves liv, når de som led i kulturelle ceremonier i ny og næ ofrede nogle til guderne.

Den transatlantiske slavehandel påvirkede disse traditioner voldsomt. Forholdene for slaver blev mere rå, da de i stigende grad kunne omsættes for penge. Slavejægere lå på lur efter folk fra nabolandsbyer eller naboombråder, der skulle på markarbejde eller til markedet, og hele landsbyer blev overfaldet og solgt.

Den øgede mængde af slaver, der gik igennem de indenlandske markeder på vej mod kysten, medførte også, at forbruget af slaver i det ghanesiske samfund blev voldsomt forøget. Dermed medførte den transatlantiske slavehandel også, at antallet af slaver i Ghana steg, og at slaver blev langt mindre frie.

dig vigtigere samhandel i de følgende mange år. Den britiske regering var samtidig under pres derhjemme for at standse ashantiernes fortsatte slavehandel, og sammenlagt medførte det, at briterne skridt for skridt i anden halvdel af 1800-tallet tog mere og mere magt og terræn fra Ashanti, indtil de i 1874 erobrede Kumasi og brændte hele kongebyen ned til grunden.

*Guld er fortsat et tegn på værdighed for en høvding.
Foto: Peter Tygesen.*

mens briterne overtog den vestlige halvdel og indlemmede det i Guldkysten.

Dermed havde briterne nu en koloni, der med kapløbet om Afrika efter Berlinkonferencen hurtigt blev udvidet længere nordpå (om Berlin-konferencen, se Kapitel 7). Tyskland og Frankrig trængte frem på øvrige tre sider. Efter Tyskland tabte 1. verdenskrig, blev deres nabokoloni, *Togo*, delt ligeligt – på langs – mellem Frankrig, der opretholdt deres halvdel som kolonien Togo,

Kolonitid

Guldkysten blev en væsentlig koloni for briterne. Landets produktion af især guld, palmeolie, ædeltræ og kakao samt gummi, diamanter og mangan bidrog til imperiets økonomi. Lige siden 1930'erne har landet været verdens næststørste kakao-producent.

Netop fordi Guldkysten var så profitabel en koloni, investerede briterne ikke bare i vidtstrakt infrastruktur – veje, havne og jernbaner – men også i uddannelse. I slutningen af 1950'erne kunne flere end hver fjerde ghaneser læse og skrive, hvad der ikke var normalt i de fleste andre afrikanske kolonier.

Som i deres øvrige kolonier indførte briterne indirekte styre, dvs. et system, hvor landets oprindelige myndigheder, høvdinge og konger, fortsat formelt regerede under britisk overopsyn. Det betød, at briterne kunne kontrollere store områder med mange indbyggere med relativt få egne udsendte, selv om folk knurrede over at være blevet besat af en fremmed magt.

Systemet havde dog den indbyggede svaghed, at det på længere sigt underminerede sig selv, for kun høvdinge og konger, der gjorde, som briterne krævede, blev accepteret. Andre blev afsat, ofte fængslet eller deporteret, mens briterne så sig omkring efter en mere medgørlig efterfølger. Dette betød naturligvis, at mange tabte respekten for de lokale myndigheder.

Mens visse i Ghana forsøgte at fastholde deres folks respekt, voksede nye grupper frem af veluddannede teknikere og akademikere. Nogle af dem lykkedes at komme til USA eller Europa, hvor de både oplevede

frie mennesker og racisme, men først og fremmest andre måder at organisere et samfund end kolonistatens.

Uddannede ghanesere i byerne protesterede i stigende grad over for briterne over, at de konservative og ofte ringe uddannede traditionelle ledere var de eneste afrikanere med bare en smule indflydelse på deres eget land. De skabte stadigt mere højrøstede og slagkraftige politiske organisationer.

På landet protesterede kakaobønderne i 1930'erne over de ringe priser, som de store europæiske firmaer betalte. En boykot tvang koloniregeringen til at indføre statslige opkøbsorganisationer, *markedskommissioner*, der skulle sikre en stabil pris og et overskud, der ikke endte i Europa, men kunne geninvesteres i landets udvikling. I begyndelsen så bønderne kommissionen som et fremskridt i forhold til de priser, private firmaer betalte. Men efterhånden viste det sig, at styret brugte kommissionen til at lave et stadigt større overskud på bøndernes bekostning. I byerne voksede fagforeninger frem, efterhånden stærke nok til at trodse kolonimagten med strejker for bedre løn- og levevilkår.

Tilsammen skabte de et pres for indflydelse over ghanesernes eget land, som efterhånden blev uimodståeligt.

I Storbritannien medførte den økonomiske nedtur efter de to verdenskrige sammen med pres fra USA for afkolonisering generelt og øget uro i mange kolonier en stigende erkendelse af, at imperiets dage var talte.

I London regnede den politiske ledelse og koloniministeriet dog med, at det ville tage mindst en generation, før afrikanerne 'var parate' til selvstændighed. Selv om kolonierne var dyre at opretholde, så indtjente de afrikanske kolonier både under og lige efter krigen en afgørende del, 20%, af den fremmedvaluta, som Storbritannien havde så desperat behov for til både krigsindsats og genopbygning.

Ghana havde bidraget med omkring 65.000 soldater, og de hjemvendte soldater spillede en vigtig rolle i voldelige protester i Guldkysten i 1948 med krav om selvstændighed. Sammen med angsten for, at kommunister skulle udnytte utilfredsheden, fik protesterne briterne til at erkende, at de måske alligevel ikke havde så meget tid. De erklærede, at Guldkystens afrikanere var 'de politisk mest udviklede' og indførte fra 1951 et parlament, som under den britiske guvernør kunne bidrage til at styre landet.

Da den dynamiske og populære leder, *Kwame Nkrumah*, og hans parti i 1956 vandt valget med et overvældende flertal for fuld selvstændighed, måtte briterne acceptere, at de ikke længere kunne forsinke denne.

Den 6. marts 1957 blev det britiske flag sænket og koloninavnet sendt på historiens losseplads. Nkrumah havde valgt det gamle Ghanariges

navn som titlen på det første selvstændige afrikanske land „som en inspiration for fremtiden“.

Nationalisme, diktatur og kup

Nkrumah overtog et land, hvis økonomi var praktisk talt afhængig af én eneste vare: Kakao. Som andre afrikanske ledere, der i de følgende år skulle stå i spidsen for nyligt selvstændige lande, ønskede Nkrumah en hurtig økonomisk udvikling. De havde alle set, hvordan Europa, USA og Sovjetunionen var blevet rigere på ryggen af industrialisering, men det krævede investeringer. Den korte formel for fremskridt syntes derfor at være, at bruge indtægter fra landbruget til at betale for industrialiseringen.

En stor dæmning blev bygget over Voltafloden for at skaffe strøm til industrialiseringen og en dybvandshavn opført, så varer bedre kunne komme ud og ind. Nkrumah investerede desuden store summer i uddannelse og sundhedsvæsen. Det var alt sammen kostbart, og 10 år efter selvstændigheden havde Ghana en kolossal gæld. Da kakaopriserne faldt til mindre end det halve, og lånene blev vanskelige at betale, endte det oprindeligt så økonomisk stærke Ghana i dyb krise (se gennemgang af udviklingsstrategier i kapitel 11 og 14).

Der var flere problemer. Nkrumah tålte ikke kritik, og de, som var politisk uenige, blev i de følgende år først kørt ud på sidespor og senere fængslet i stort tal.

I den Kolde Krigs sammenhæng havnede han desuden i den samme klemme som mange andre af kontinentets frihedskæmpere: Netop fordi

Volta dæmningen.

Foto: Peter Tygesen.

kolonimagten, deres modstander, hørte til i den vestlige lejr, og fordi kommunismen repræsenterede et alternativ, så de med interesse eller begejstring mod østlandene. Ofte overtog de samfunds- og produktionsmodeller fra de kommunistiske lande, i Ghana f.eks. med statsdrevne landbrug, virksomheder og miner.

Ghanas tilnærmelse under Nkrumah til Sovjetblokken og udnævnelsen af Ghana til en socialistisk stat medførte, at flere vestlige lande ikke ville hjælpe under den krise, der blev stadig stærkere (om den kolde krigs betydning for de afrikanske lande, se kapitel 13).

Nkrumah og Panafrikanisme

Før Nelson Mandela var Kwame Nkrumah kontinentets mest berømte politiker. Han var ikke bare Ghanas, men hele Afrikas store frihedshelt.

Nkrumah blev som ung stærkt påvirket af den politisk-filosofiske Panafrikanske bevægelse, som ønsker at forene og styrke alle med afrikansk baggrund. Som revolutionær bevægelse for afrikansk befrielse forsøger den at definere en særlig afrikansk etik og filosofi. Nkrumah blev bevægelsens mest kendte fortalere i Afrika, især for en *afrikansk socialisme*, der skulle skabe et retfærdigt og velstående samfund, uden udbytning og baseret på traditionelle afrikanske værdier.

Født i 1909 i det sydvestlige hjørne af Ghana var han blandt de få, som dengang kom i skole, hvorefter han blev lærer. Han studerede senere 10 år i USA, hvor han underviste på universiteter for sorte og deltog i deres politiske liv.

Tilbage i Ghana agiterede han for selvstændighed, og briterne kastede ham i fængsel. De måtte hente ham ud i 1951, da et stort flertal første gang valgte ham som leder af det rådgivende parlament.

Selv om han i 1957 blev den første leder af landet, var han imod oprettelsen af staten Ghana; han frygtede, at opdelingen af kontinentet i mange stater ville gøre det vanskeligere for afrikanerne at få indflydelse over deres egne forhold i lyset af de mægtige firmaer og imperiemagter, der så længe havde domineret. Han talte i stedet for oprettelsen af et *Afrikas Forenede Stater*. I selvstændighedstalen lovede han derfor støtte til alle kontinentets andre befrielsesbevægelser. Den afrikanske samfundsforsker, Ali Mazrui, har senere skrevet, at Nkrumah så sig selv som en revolutionær politisk filosof, der kunne spille den samme rolle for en afrikansk revolution, som Lenin havde spillet for den kommunistiske.

Kritikere hævder, at han koncentrerede sig mere om dette end at forbedre forholdene i Ghana. Hans diktatoriske ledelse gav ham fjender i mange lejre, hvis indflydelse han forsøgte at mindske, blandt bønder og arbejdere, høvdinge og erhvervsfolk, og selv om han i dag hyldes, var han dybt upopulær, da militæret i 1966 styrtede ham under en udlandsrejse.

Som i mange andre afrikanske kup under Den Kolde Krig var vestlige efterretningsvæsener tilsyneladende dybt involveret i Ghana, både det amerikanske CIA og britiske MI5.

Nkrumah døde nogle få år senere i eksil, men hyldes i dag med et stort mindesmærke i hovedstaden Accra.

Under Nkrumah og hans parti Congress People's Party, CPP, var Ghana reelt blevet et diktatur, og Nkrumah fastslog, at „CPP er Ghana, Ghana er CPP“. Udbygningen af bønderne gennem produktionskommissionerne blev suppleret med ekstra skat, strejker blev forbudt og arbejderne opfordret til at spænde livremmen ind, alt sammen for at betale for den industrialisering, som ville føre til bedre forhold for alle, lovede Nkrumah. Men forbedringen kom ikke; reelt førte hans politik til en voksende økonomiske krise, i første halvdel af 1960'erne blev bønder og arbejderes realløn halveret, og de folkelige protester blev stadig kraftigere. Nkrumah svarede igen med øget undertrykkelse, og tusinder af politiske fanger fyldte fængslerne.

I 1966 kom reaktionen i form af et militærkup, et af Afrikas første. De følgende år blev stadig mere vanskelige for Ghana. Selv om de første kupmagere genindførte demokratiske valg, fulgte nye kup og kupforsøg, og ikke før 1992 blev demokratisk valgte regeringer genindført.

Den mellemliggende periode var karakteriseret af voldsomt stigende nepotisme og korruption, der gik hånd i hånd med økonomiske kriser, faldende levestandard, mangel på fødevarer og folkelige protester. Dramatisk inflation og store devalueringer underminerede bønder og arbejderes levevilkår; vilkårlig embedsførelse og favorisering af de vekslende herskeres venner bremsede økonomisk vækst.

Ghana blev et af de første lande, hvor IMF's og Verdensbankens hestekure med *strukturtilpasningsprogrammer* blev gennemført, og det ghanesiske eksempel mht. disse fremhæves ofte som en succes (om strukturtilpasningsprogrammer, se kapitel 11). Sandt er det, at landet ved indførelsen var økonomisk helt på hælene: lønninger og indtægter blev udhulet af galopperende inflation, fabrikkerne manglede råvarer, bønderne smuglede kakaoen til nabolande og lod være med at plante nye træer, landevejene forfaldt, og landet manglede både brændstof og reservedele til køretøjer. „Hvis noget land havde brug for en dramatisk kursændring, var det Ghana“, skriver historikeren *Paul Nugent*.

Programmet gav hurtigt bonus, IMF og Verdensbanken gav stor støtte, inflationen faldt, produktionen steg, fødevareramnglen forsvandt. Men set over det lange løb, frem til år 2000, var resultatet af hestekuren meget begrænset, konkluderer Nugent, men gældsbyrden blev dog mindsket. Landets værdifulde skove af ædeltræ var stort set blevet fældet, fabrikkerne kunne ikke klare den udenlandske konkurrence, og lukkede, landbrugsproduktionen stagnerede. Og da gevinsterne fra de mange år, hvor der også blev indført øget brugerbetaling på sygehuse og forhøjede skolepenge, skulle vise sig i slutningen af 1990'erne, var fremskridtet forduftet. Det hjalp heller ikke, at prisen på verdensmarkedet for kakao i slutningen af 1980'erne faldt lige så meget som i Nkrumahs tid.

Kakaoens fader

Alle i Ghana kender historien om *Tetteh Quarshie*, smeden med landbrug som hobby, der i 1870'erne søgte arbejde i den portugisiske ø-koloni Fernando Po i bunden af Guinea-bugten. Her så han kakaotræerne og blev så fascineret, at han på hjemrejsen i 1876 smuglede et par bønner med. Det var strengt forbudt at udføre den fra kolonien, fordi portugiserne tjente gode penge på knapheden på kakao, og i øvrigt lige så forbudt af de britiske koloniherrer i Guld-kysten, at indføre planter, men Quarshie trod-se de hvides forbud.

Træet kommer oprindeligt fra Sydamerika og vokser kun i et smalt bælte omkring Ækvator med rigeligt vand og varme året rundt. Quarshie havde ret i sin formodning om, at Ghana ville være et ideelt sted; han plantede sine bønner, de voksede op, nabobønderne blev interesse-rede, og snart voksede der mange kakaotræer i det sydvestlige hjørne af Ghana. I 1891 ekspor-terede Guldkysten for første gang kakao, og landet har fra 1930'erne været verdens næst-største producent.

Quarshie er nationalhelt på niveau med Nkrumah, og tusinder af ghanesere besøger hvert år hans gamle plantage, hvor et par af hans originale træer stadig vokser.

Nationalhelten Tetteh Quarshies første, lille plantage med kakaotræer er i dag et museum – og her vokser stadig enkelte af de originale træer.

Endnu engang havde det vist sig, at de såkaldt strukturelle forhold i verdensmarkedet spænder ben for fattige lande som Ghana, der for-søgte at komme oven på ved at eksportere råvarer som kakao og guld, fordi prisen på importerede industrivarer steg endnu mere, og prisen på råvarer ofte falder dramatisk (om dette 'faldende bytteforhold', se kapitel 11).

Slid, fremgang og folkeliv

I december 2000 oplevede Ghana for første gang det glædelige, at en demokratisk valgt præsident afleverede magten til en politiske modstander, der havde vundet et senere valg. Folk jublede, da den afgående præsident Jerry Jawlings bød den nye præsident velkommen med ordene „vi er nødt til at samarbejde for at finde løsninger på de økonomiske problemer, vi bliver mødt med i de kommende år.“ Det var en symbolsk vigtig handling, der afsluttede de mange urolige år siden selvstændigheden.

I den følgende tid lykkedes det for vekslende regeringer at skabe bedre betingelser for indbyggerne. Levestandarden steg, udlandet investerede i miner og banker, økonomien voksede, landet oplevede fremgang, og måske vigtigst af alt: Der blev færre fattige. Som det meste af det øvrige Afrika kunne Ghana udnytte de billige kreditter samt den europæiske og kinesiske interesse for nye markeder, som fulgte i kølvandet på den internationale økonomiske krise efter 2008. Også kakao-priserne var med Ghana; de steg stærkt fra 2005 til 2009 og holdt sig derefter længe på et relativt højt niveau.

Som de fleste andre afrikanske lande er det dog ikke lykkedes at skabe et økonomisk klima, hvor private virksomheder udvider og ansætter flere. Staten er den største arbejdsgiver, og selv om lønnen er lav, er de samlede udgifter til staten et alvorligt dræn på landets økonomi. Uden for staten findes egentligt lønarbejde hovedsagelig i minerne, især i de mange småminer, der er gravet ud af skoven, hvor hundreder af unge mænd, hvert sted, slider under solen med hakker og skovle for at vride en dagløn ud af den gule, guldholdige lerjord.

Langt de fleste indbyggere, der ikke er bønder, klarer sig som selvstændige; de driver små værksteder, bygger, handler, og så videre. Byernes gader er kantet af tusinder af småboder, som faldbyder alt fra tændstikker til stereoanlæg, skjorter og plastikstole, mens et mylder af handlende piler langs rækkerne af biler med tunge baljer på hovedet med vandflasker, sandwiches, batterier til mobilopladere, hårshampoo, sko. De lever et slidsomt liv med lange arbejdsdage, og deres indtægt og levestandard er dybt afhængig af, om andre oplever økonomisk fremgang eller ej.

Der er klare sociale forskelle mellem landets regioner, hvor den nordlige del er langt fattigere end den sydlige. Det har rødder helt tilbage før kolonitiden, hvor bæltet langs kysten profiterede på handelen med europæerne, ikke bare med slaver, men også den senere 'legitime' handel, og hvor langt flere indbyggere kom i skole og fik glæde af de fremskridt, som kolonitiden derefter tilbød (om 'legitim' handel, se kapitel 7).

Der er en stærk indlandsk migration i Ghana. I årtier har især unge mænd vandret fra de fattige nordlige provinser på jagt efter jobs i minerne eller kakaoplantagerne sydpå, for at sende penge hjem til familien eller for at bosætte sig i den mere udviklede del af landet. Denne vandring fortsætter i dag, hvor også majs- og ananasbønder hyrer daglejere i de sæsoner, hvor de har brug for ekstra arbejdskraft. Lønnen er lav og dagene lange, og mange fortsætter enten ind til de større byer eller til nabolandene, idet der foregår en voldsom vandring af arbejdere mellem alle de vestafrikanske lande.

En del ghanesere fortsætter derfra, og under den langvarige krise frem til år 2000 søgte især mange veluddannede ghanesere ud i verden. I begyndelsen af 00'erne arbejdede mere end halvdelen af de ghanesisk uddannede læger i udlandet, og det var blevet populært at sige, at der var flere ghanesiske sygeplejersker i Storbritannien end i Ghana.

Afslutningen af kuptiden og stabiliseringen af økonomien har imidlertid betydet, at en del veluddannede ghanesere vendte hjem efter årtusindeskiftet, en del af disse med penge på lommen samt gode erfaringer og et internationalt netværk, som satte dem i stand til at starte forretninger.

Fodboldbane i Ghana.
Foto: Peter Tygesen

Kirker i Ghana.
Foto: Peter Tygesen.

Blomstrende civilsamfund

Det gamle kulturland Ghana har et myldrende liv af foreninger, klubber, interesseorganisationer, fagforeninger – og kirker; det, som man også kalder civilsamfundet. Fagforeningerne mistede meget af deres styrke under Nkrumah, som indsatte partikammerater i deres ledelse for at stække dem og senere har det ringe antal faste jobs sat en naturlig grænse for deres vækst og indflydelse.

Kirker stortrives til gengæld, og en undersøgelse i 2012 mente at kunne fastslå, at ghaneserne er verdens mest religiøse folk. Hele 96% af ghaneserne oplyste, at de er troende, og man tror gerne på påstanden, når man oplever larmen på gaderne fra de mange prædikanter, der under et halvtag eller en presenning gennem et billigt højtaleranlæg brøler deres opfordringer til at vende sig mod Gud og bekende sine synder. Omkring en tredjedel af befolkningen er muslimer, og Ghana er det eneste land i Vestafrika, hvor kristne er i flertal i forhold til muslimer. Landet har et mylder af selvstændige kirker og missionerende radio- og tv-stationer, og mange af dets fremtrædende prædikanter og profeter er populære langt ud over Ghanas grænser.

To forretningsmænd

Moses Baiden holder det lille plastickort op: „Vi var først i både Øst- og Vestafrika til at kunne producere magnet- og chipkort.“ Baiden er en af Ghanas driftige industrifolk, og hans historie er både triumferende og en smule nedslående. Hans firma, Margins Group, laver alt i forbindelse med plasticlaminering og kortbaserede sikkerhedssystemer, og han er fuld af visioner:

„Hvis alle ghanesere havde et kort, der var knyttet til et personnummer,“ drømmer han, „så kunne vi afskaffe al ventetid og korrupktion, der er forbundet med at få dåbsattest, køre-

Moses Baiden. Foto Peter Tygesen.

kort, tilladelser og licenser; det kunne bare blive kodet ind i en central computer og registreret på kortet. Det ville være et enormt fremskridt for folk – det er to år siden, man sidst lavede nye kørekort! Og man kunne koble til skattebetaling via telefonen, så ingen kunne snyde. Alle burde blive glade!“

Sådan gik det ikke. Hans smart-card firma, et partnerskab med en dansker, vandt ganske vist kontrak-

ten med staten om at udstede ID-kort, men regeringen fik aldrig projektet sat i gang. Baiden arbejdede derefter på at hjælpe staten til at kunne finansiere opgaven.

Fabrikken kører dog godt, der er gang i forretningen, som han stiftede med en dansk forretningsmand. Baiden er sådan set ikke utilfreds:

„Vi har et stort marked, vi laver elektroniske adgangskort til virksomheder, kontorer og værker, skrabe kort til taletid, selvklæbende labels og andre plastikprodukter.“

Men firmaet kunne have været større, meget større. „Det er svært at drive forretning her. Regler er uklare, de bliver bøjet, staten blander sig i aftaler, som regel for at fremme andres interesser. Dommere kan bestikkes. Så det er svært at planlægge og det betyder for eksempel, at det er vanskeligt at hente kapital hjem til at udvide eller til igangsætte større opgaver. Man skal være snu som en slange for at klare sig.“

„Vi vandt en stor opgave for staten med at lave valgkort. Men vi fik den ikke, de gav opgaven til nogle andre – selv om vi vandt licitationen. Det var åbenlyst uretfærdigt. Men det ville kun have skadet os og kostet en masse, hvis vi havde forsøgt at gå rettens vej. Vi opgav at få retfærdighed her og nu, for i stedet at pleje vore langsigtede interesser. Men det betyder alt sammen, at vi vokser langsommere, end vi kunne.“

Charles Opoku har arbejdet sig op fra fattig bondedreng til i dag at drive et mindre vognmandsselskab. Hans arbejdsdag begynder tidligt og slutter aldrig: „Ring når som helst, dag som nat – jeg kommer!“

Han havde klaret sig godt i skolen, men der var ingen penge i bondefamilien til gymnasiet. Han sled et års tid i en guldminelejr, men så, at det var der ingen fremtid i og rejste til hovedstaden.

„Jeg havde haft en mærkelig drøm – i hvert fald mærkelig for en bondedreng: Jeg sad bag rattet i en bil i en stor by. Så jeg tænkte, at kørsel var min skæbne.“

Han tog alt forefaldende arbejde i branchen; begyndte som ham, der dagen lang hang i dørkarmen på minibusser og tog mod billetpenge. Efter fyraften satte han sig bag rattet og

Charles Opoku. Foto Peter Tygesen.

lærte at køre, og snart var det ham, der var chaufføren. Efter nogle år havde han sin egen bil, snart også kone og to børn, som nu går i skole. „De skal ikke kæmpe lige så hårdt for at komme frem som mig,“ drømmer han. „De skal gå lige så meget i skole som de kan, helst også på universitetet, selv om det koster en årsløn for sådan en som mig.“

Da hans forretning var godt i gang, og han ville købe bil nummer

to, grinede de bare af ham i banken. Opuku måtte til en privat pengeudlåner. Her lånte han 10.000 – og skulle betale 17.000 tilbage i løbet af 10 måneder. Det svarer til en årlig rente på mere end 150%.

Han trak hovedet ned mellem skuldrene og knoklede videre. To år senere havde han tre biler og ville udvide til fire. „Nu mente jeg så, at jeg havde bevist mig selv. Jeg havde regnskaberne med, skattekvitteringer, lønsedler og så videre. Det hjalp ikke, de ville ikke låne mig pengene.“

Opuku tog et nyt lån hos den private udlåner – igen på samme vilkår. Om fire måneder er han færdig med at afdrage lånet. „Det er virkelig hårdt, når jeg også skal betale vognmandslicens til staten, løn til chaufførerne, benzin og mekaniker og selv leve af det, der bliver tilbage. Men tænk, hvis renten bare var det halve – så kunne jeg udvide forretningen dobbelt så hurtigt!“

Hvorfor er låntagning et stort problem i Ghana?

Som alle andre udviklingslande mangler Ghana kapital. Det er en anden måde at sige på, at der ikke er ret mange penge at låne ud til nye projekter. Konkurrencen om pengene er derfor stor. Bankerne ønsker først og fremmest lille risiko og gerne højt afkast for deres lån.

Derfor udlånes en stor del af den rådige kapital til byggeindustrien. Med stor befolknings-tilvækst og massiv indflytning til byerne fra landet er der konstant mangel på boliger og kontorer, så investeringer i denne sektor har lav risiko. Ejerne kan desuden kræve en høj leje, så sektoren boomer med høj forrentning. Dér vil bankerne helst placere deres penge. Derudover bruger de en stor del af deres kræfter på at udstede statsobligationer for regeringen. Det gir med statsgaranti en sikker indtægt til banken – og til de kapitalejere, der har overskud at låne ud. Tilbage blir kun få ledige penge i samfundet til for eksempel erhvervsprojekter.

Opokus modsætning, IT-direktøren Moses Baiden, driver et stort firma med internationale partnere. Han låner i udlandet til lav rente.

Fra jord til bord i byen

Bag salathovederne knitrer elektriciteten. „Bare rolig“ siger Ahmed Moussa og lægger lugerjernet, mens elmasterne tårner op bag ham, „man vænner sig til lyden“.

Bybonden Ahmed Moussa er leder for bybøndernes andelsforening på jorden mellem en afvandingskanal og elektricitetsværkets store transformatoranlæg. Foto: Peter Tygesen

man bybønderne på småstumper af jord, der er til overs. Langs veje, jernbaner og vandløb, under højspændingsledningerne, på forladte byggetomter ser man dem så og luge, vande og gøde. Nogle steder mest til sig selv som tilskud til en mager løn, andre som professionelle, der har gjort det til en levevej. I de fleste byer risikerer de at blive jagtet af myndighederne under evig trussel om at få deres marker ryddet: Politikere og embedsmænd synes, det er noget rod, og en pinlig synliggørelse af, at folk er fattige.

Ikke i Ghana, her er de velkomne. Med god grund: Bybønderne leve-

rer en stor del af alle grøntsager, der spises i de store byer, især i tør-tiden, når forsyningerne fra omegnens gartnere svinder ind.

Salaten vokser hurtigt i heden, og bønderne skal vande planterne

Moussas friske salat er klar til høst – hans faste opkøber, Aisha Bebane, kommer i morgen ved 7-tiden. Foto: Peter Tygesen

Aisha Bebane opkøber grøntsager overalt i Accra. Her henter hun dagens høst af salat fra bybonden Moussa. Foto: Peter Tygesen

to-tre gange om dagen, dagind, dagud, året rundt. Ofte skal vandet slæbes i vandkander, derfor er langt de fleste mænd.

„Her er vi heldige, for bystyret har lagt en rørledning med vand til os, så vi kan bare koble en slange på vandhanen,“ siger ‘den gamle’. „Jeg begyndte med vandkander som ung, godt jeg ikke skal slæbe mere.“

Moussa har et jordstykke på størrelse med en halv fodboldbane. Jorden blir udpint og skal gødes jævnlige. „Vi bruger hønsegødning fra en farm uden for byen. Det er en regel, vi har vedtaget. Kemisk kunstgødning er dyr og ikke godt for jorden, så det må vi kun bruge i små mængder. Jorden må ikke blive ødelagt, den skal jo forsørge mig resten af livet!“

To daglejere ‘oppe nordfra’ hjælper med det hårde slæb at luge og sprøjte for sygdomme og skadedyr. I den anden ende af byen har hans kone en lille bod med madvarer. Tilsammen har de lykkedes at købe et lille jordstykke og bygge. Huset ligner noget skrabsammen, men det er deres eget, og deres tre børn er sunde og raske.

Ved syvtiden næste morgen kommer Aisha Bebane med sin store håndtaske. Hun stod op klokken fire for at gøre børnene klar til skole, før hun tog en bus, skiftede til en anden, og er nu klar til at købe fem striber salathoveder. De er ikke helt enige om prisen. Hun sukker og og hiver pungen op af tasken, „det blir værre og værre.“

Janet er stoppet op for at sludre, hun er tomatopkøber, hun er enig: „Folk har snart ingen penge tilbage.“ De to kvinder køber fra bylandmændene og sælger til markedsdamerne, hvor forbrugerne henter deres grøntsager. „Nogle dage tjener vi faktisk ingen ting.“ De to damer ryster på hovedet, hvad skal det ende med?

Det tager en time at plukke, Aisha har hyret to unge mænd til hjælp, og de kan alle kunsten i én håndvending at rive salathovederne op af jorden, vride roden af, fjerne skidt og grimme blade og proppe hovederne i de sorte plastposer, der også er dukket op af håndtasken. De arbejder støt og raskt; salaten skal så hurtigt og friskt til markedet som muligt.

Nu er de på vej, alle med hænderne fulde af poser. Aisha hiver en mobiltelefon op af tasken, så endnu en. Som de fleste aktive ghanesere har hun to, nogen har tre, én til hvert af de dominerende telefonselskaber, for det er dyrt at ringe til et nummer fra det andet selskab.

En taxa blir proppet med plasticposer, de to hjælpere får en timeløn og haster videre til næste job, mens hun og taxaen kaster sig ud i trafikken. Telefonerne knitrer, hun skal tjekke,

35 poser skal ind i taxaen sammen med Aisha – og så af sted til markedet. Foto: Peter Tygesen

ne er 8, 10 og 13, men faderen stak af, så min mor passer dem, når de ikke er i skole. Jeg skal betale skolepenge, mad, husleje; og den store pige drømmer om at blive doktor! Hvis jeg kan få fingrene i et pas, så rejser jeg. Jeg tænkte på Saudi Arabien, de har mange penge, men min søster siger, at de er onde ved afrikanere.“

hvem af hendes faste markedsdamer, der skal bruge hvor meget, og hvad de vil betale. Hun har lige et par minutter til at trække vejret og fortælle sin livshistorie:

„Jeg er 37 år. Mor kom til byen fra Bourkina Faso, jeg hjalp i hendes markedsbod, så jeg har aldrig gået i skole. Men mine børn er flinke til at lære mig at læse. Unger-

Malata marked larmer af generatorer, strømmen er igen gået, der lugter stærkt af tørret fisk og skarpe krydderier blandet med den søde duft af oliestegte bananchips.

Markedsdamen Maggie tripper ved indgangen; hvor bliver Aisha af? Hun får hurtigt sine fem poser salat, de griner og sludrer, hun betaler og går så i gang med at arrangere de friske varer præsentabelt sammen med sine øvrige grøntsager. Nu mangler bare dagens kunder, så Moussas salat kan komme på bordet.

Moussas friske salat er nu klar til forbrugene sammen med de øvrige grøntsager hos markedsdamen Maggi på Malata marked. Foto: Peter Tygesen

Kakao og guldklumper

Kakaobonden Yaki Attobrah er 60 år. Den forventede levealder for mænd i Ghana er 61,5, så han burde for længst være pensioneret. Men han er en stor, bomstærk mand, som ikke kan holde armene i ro, mens han viser rundt i sin kakaoplantage. Højre hånd med macheten er i

Kakaobonden Yaki Attobrah høster kakao-frugterne fra træerne. Inden i frugten er de smattede kerner, han sælger til opkøberne – og som siden laves til kakao og chokolade.
Foto: Peter Tygesen

sveden hagler af kroppen. Han stopper, hakker en håndboldstor frugt fra et træ, og med et snuftap er den flækket åben. Inde i det hvide frugtkød ligger kernerne – der kaldes bønner – på størrelse med små kastanier. „Smag!“ siger han, og man kan grave fingrene ned i det bløde, klistrede indre: Kernerne er lækre, søde, med en let bitter eftersmag, som god chokolade.

Attobrah lille plantage på størrelse med et par fodboldbaner rummer 2.000 kakaotræer; i hovedsæsonen fra oktober til juli vokser frugterne frem på tre uger, så skal de høstes. Hvert træ gir omkring 50 frugter. Attobrah høster hver anden; frugterne åbnes, bønnerne tages ud og køres hjem på gårdspladsen til tørring.

Her står Attobrah nu med armene begravet i bønner under den åbne sol, de skal vendes flere gange om dagen. Tørringen har farvet dem brune, og gårdspladsen dufter svagt af chokolade.

I skyggen forklarer han den vanskelige kunst at dyrke kakao.

„Kakoen har givet os et godt liv, men den er en besværlig plante,“ fortæller Attobrah. „Sygdomme og snylterer stortrives i varmen og fugten, og man skal hele tiden være på vagt. Og hvis *harmattanen* – den hede vind fra Sahara – kommer for tidligt, udtørres de små skud, der skal blive til store frugter.“

En af landsbyens andre bønder støder til. Han var tidligere landbrugstekniker, og han fortæller, at selv om Ghana producerer meget, så får landet alt for lidt ud af sine træer. „Vi burde høste mindst tre gange så meget per hektar,“ fortæller han.

konstant bevægelse; så rydder den døde blade væk fra en cirkel om træets fod – „den skal kunne få luft“, så blir en gren med krøllede blade hakket af – „den er angrebet af en snylteplante, der kan ødelægge et helt træ på få måneder“.

Attobrahs gummistøvler traver gennem halvmørket under kakaotræernes store blade i dampende varme, hvor

Kakokernerne spredes ud på store flade måtter til tørring og en let fermentering – mange gange om dagen skal kernerne spredes mellem hinanden, så de tørrer jævnt. Foto: Peter Tygesen

„Jamen, jeg kan ikke skaffe kunstgødning,“ klager Attobrah. „Den er dyr, og som regel er der ingen forhandlere, der har noget hjemme.“ Forskere gir ham ret, for sammenlignet med andre kakaoproducenter er Ghanas udbytte af sine plantage for lav. Dårlig jord og for lidt gødning er et hovedproblem. „Og vi mang-

ler udstyr til at sprøjte mod insekter og sygdomme.“

Prisen er også for lav. Lige siden kolonitiden har staten bestemt, hvor meget bønderne kan få for deres afgrøde. Prisen ligger under verdensmarkedets, staten tager forskellen, officielt for at kunne finansiere forskning og fremme af dyrkningen, reelt går en stor indtægt i stedet direkte i statskassen – det er reelt en slags skat på kakaodyrkerne. Det hæmmer bøndernes lyst til at producere. Kakaoområdet støder op til Elfenbenskysten, hvor prisen er bedre. Landet er verdens største producent, også fordi store mængder smugles over grænsen.

Nu er produktionen truet af endnu et forhold. Fra toppen af plantagen ser man problemet som store, hvide huller i dalen neden for. Her lyser sandet op midt i al det overdådigt frodige; store ar i landskabet er efterladt af guldgravere. Her kan intet vokse de næste mange årtier.

„Ingen af os kan overkomme arbejde alene i familien,“ forklarer Attobrah. „Både vores familie og de andre bønder har altid hyret løsarbejdere til at hjælpe i sæsonen. Det er svært i dag. Tidligere var det unge mænd, der kunne arbejde en hel dag. Nu kan vi kun hyre de midaldrende, der kun arbejder en halv dag. De unge tjener flere penge som guldgravere.“

Han er ikke alene om denne skæbne, Ghanas kakaobønder blir ældre og ældre, for deres sønner vil hellere grave guld.

Links:

Sådan laver man chokolade:

<http://smagensdag.dk/materialePDF/Fra%20Kakaoboenne%20til%20Chokolade.pdf>

Kakaobønder smager chokolade for første gang:

<https://www.youtube.com/watch?v=zEN4hcZutOo&app=desktop>

*Omkring en million unge mænd arbejder som galamsey, guldminearbejdere i små miner, hvor det meste af arbejdet foregår med skovl og hænder. Her bliver det guldholdige jord og pulveriserede klippe fortyndet med vand. På den lange sliske ligger måtter, der samler det tunge guldstøv. Små klumper adskilles i store, flade vaskefade, 'støvet', meget små partikler, blandes med kviksølv som derefter koges, så kviksølvet fordamper og guldet er tilbage.
Foto: Peter Tygesen*

Kun et par kilometer derfra runger skoven af motorsavenes brølen og bragene, når de kæmpestore træer styrter til jorden. Guldgravningen skal udvides. I et kolossalt, gult hul i jorden hakker halvnøgne unge mænd klippestykker løs fra undergrunden. 100 mand står i mudder til anklerner og skovler jord og pulveriserede klippestykker i dieseldrevne udvaskningsmaskiner. Larmen er bedøvende, heden trykkende, en fed sort røg af diesel ligger over hele det store hul i skoven.

Jim er 26, far til tre og kommer fra den østlige del af Ghana. Der er ikke meget arbejde at få på hans hjemegn, så han har arbejdet i seks år som galamsey, guldgraver. Nu er han formand, så han tjener lidt mere end de andre, men arbejder lige så hårdt. Han sender penge hjem via mobiltelefonen hver uge.

I århundreder har tusinder af mænd knoklet med at grave guld ud af Ghanas jord, og Ghana er en af verdens største guldproducenter. 90% bliver udvundet med enorme maskiner af de omkring 200.000 ansatte i store, industrielle miner. De sidste 10% bliver gravet op af jorden af omkring en million galamsey på stort set samme måde som det altid er gjort: Ved hårdt, fysisk arbejde.

Motorsave og gravemaskiner har ikke gjort arbejdet lettere, blot sørget for, at de hurtigere kunne fjerne skoven og komme ned til de guldbærende lag. Og så er der kviksølvet: for at samle de bittesmå guldpartikler, der kaldes guldstøv, skrubber man guldholdigt slam med kviksølv. Det binder guldet sammen, og når man derefter varmer kviksølvet op, så det fordamper, er der en lille guldklump tilbage. Kviksølvdampe er rasende giftige at indånde og giver hjerneskade. „Men det er jo først i morgen,“ griner Jim – „nej, jeg mener det ikke: Vi passer selvfølgelig på.“

Mange tons kviksølv ender hvert år i naturen. Hvor skoven og kakaoplantagerne er fældet og jorden åbnet for guldgravning, kan intet vokse i mange årtier. Når man kører på landevejene i den vestlige del af landet, hvor både kakaoen og guldet findes, passerer man åbne sår i landskabet, hvor gult vand rådner i dybe huller efterladt af guldgraverne. Men guldgravning skaber arbejde og indtægter til rigtigt mange mennesker, de bygger huse, betaler børnenes skolepenge og skaber grundlag for familiernes økonomi.

Kakaobonden Attobrahs landsby er forvandlet. En rig guldgraver har foræret to brøndboringer med vandtanke og vandhaner, så alle nu kan hente rent vand gratis. Andre bygger nye store huse; det skaber også arbejde, i hvert fald for en tid. Mange kvinder tjener penge på at levere mad til guldgraverne; nogle leverer mere end det, og byens pastor er bekymret for de mange fædreløse børn, der er resultatet.

*Er der mon en lille
guldklump her?
Galamsey-arbejder le-
der efter guld med et
traditionelt vaskefad.
Foto: Peter Tygesen*

Om aftenen trænges de trætte guldgravere, mange med en joint i hånden og et smørret grin foran boderne, der sælger lottokuponer.

Fredag og lørdag aften er der godt gang i musikken og dansen på de små restauranter og barer. I områdets småbyer ses en rivende handel med alt fra skovle til bulldozeres larvefødder. Mange skilte er skrevet med kinesiske tegn; tusinder af kinesere er ankommet for at deltage i guldjagten.

